

УДК 347.2

О. В. Куций**ЦИВІЛЬНИЙ ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ В УКРАЇНІ**

Здійснено правовий аналіз обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні. Встановлено особливості обмеження цивільного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів в Україні з кожним роком набуває все більш значних масштабів. Збільшення кількості хворих на наркоманію закономірно тягне за собою зростання кількості скоєних злочинів, пов'язаних із наркотиками. Гігантські прибутки від торгівлі наркотиками породжують зацікавленість організаторів та виконавців злочинів у постійному вдосконаленні механізму злочинної діяльності, особливо пов'язаної з розповсюдженням наркотиків. Поряд з цим збільшується витік із законного обігу значної кількості хімічних речовин (прекурсорів), що використовуються для виробництва наркотиків, зростає число підпільних лабораторій.

Кримінальна й адміністративна відповідальність за порушення антинаркотичного законодавства не сприяють скороченню попиту та пропозиції на наркотики. Шляхи їх поширення набувають все більш витонченого характеру, і водночас реалізація заборонених наркотичних засобів ведеться майже відкрито. Існуюча сьогодні ситуація є невтішною, наведені вище факти свідчать про те, що заходи, вжиті з метою здійснення контролю за цивільним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні, є недостатніми.

Певна частина провини за неналежний контроль даної сфери лежить на органах внутрішніх справ. Це практично єдина сила, яка реально протистоїть поширенню наркотиків, але вона зосереджує свої зусилля на розкритті вже вчинених злочинів. Практика боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів довела, що діяльність правоохоронних органів має бути спрямована, перш за все, на виявлення причин і умов, що сприяли нелегальному обігу наркотичних засобів, а також запобігання його поширенню. Дане питання вимагає ретельного вивчення і дає підґрунття для подальшого аналізу.

Наукові дослідження у даній сфері здійснювали відомі вчені-юристи М. М. Бабаєв, В. В. Василевич, А. Ф. Зелінський, Є. М. Карпенко, О. О. Кваша, Д. О. Штанько тощо.

Метою статті є дослідження особливостей сучасного правового регулювання питань обмеження цивільного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні.

Новизна дослідження полягає в поглибленні знань про правовий режим обмеження цивільного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та наданні певних рекомендації з удосконалення національного законодавства.

Наразі в Україні діє Закон «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», прийнятий 15 лютого 1995 р. (Закон). Відповідно до вказаного Закону наркотичні засоби – це речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – це види діяльності з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що дозволяються і контролюються згідно із Законом [0; 0].

Прийняття даного Закону стало сигналом до закінчення дискусій про можливу легалізацію наркотиків. Наведений Закон визначає правові та організаційні засади державної політики щодо обігу в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, встановлює порядок державного контролю, повноваження органів виконавчої влади, права та обов'язки фізичних і юридичних осіб у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [0].

Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – згруповані у списки наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, включені до таблиць I–IV згідно із законодавством України та міжнародними договорами України. Перелік та зміни до нього затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я і публікуються в офіційних друкованих виданнях [0].

Наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори з урахуванням доцільності їх використання у медичній практиці та залежно від ступеня їх небезпечності для здоров'я людини і застосовуваних заходів контролю за їх обігом включаються до відповідно пронумерованих списків таблиць Переліку:

- таблиця I містить наркотичні засоби, у тому числі рослини, і психотропні речовини, включені до списків № 1, № 2 та № 3, обіг яких на території України заборонено, за винятком їх обігу лише в цілях та на підставах, передбачених статтями 15, 19 і 20 Закону;

- таблиця II містить наркотичні засоби і психотропні речовини, включені до списків № 1 і № 2, обіг яких на території України обмежено та стосовно яких установлюються заходи контролю;

– таблиця III містить наркотичні засоби і психотропні речовини, включені до списків № 1 і № 2, обіг яких в Україні обмежено та стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю;

– таблиця IV містить прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, включені до списків № 1 і № 2, обіг яких на території України обмежено та стосовно яких устанавлюються заходи контролю [0].

Наркотичні речовини можна диференціювати і відповідно до соціальної оцінки.

Легалізовані: тютюн, алкогольні напої, ліки, кава, чай, засоби побутової хімії, рослини та гриби наркогенного вмісту тощо.

Нелегалізовані: конопля, героїн, кокаїн та всі, внесені до Міжнародного та Національного переліку заборонених наркотичних речовин (наркотиків).

Говорячи про правове регулювання легального обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів необхідно зазначити, що питання їх обігу регулюються як на міжнародному, так і на національному рівні. Усвідомлюючи небезпеку загострення ситуації, пов'язаної з розповсюдженням наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів, розуміючи, що такий стан речей становить загрозу національній безпеці практично всіх суверенних держав, світова спільнота в 1961 р. прийняла Єдину конвенцію про наркотичні засоби [0]. Подальший розвиток рішення даної проблеми отримало після прийняття в 1971 р. Конвенції про психотропні речовини [0]. У міру накопичення, аналізу та усвідомлення можливих шляхів формування механізму протидії наркозагрозі була розроблена і в 1988 р. прийнята Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин [0].

Даними міжнародними документами була остаточно оформлена гнучка система контролю, що дозволяє оперативного реагувати на зміни характеру зловживання наркотиками, поширювати заходи регулювання.

На території України встановлюються заходи контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що передбачають:

– визначення основних умов, вимог, правил і системи заходів, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин в Україні;

– ліцензування відповідних видів діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

– запровадження системи дозволів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та контролю за додержанням дозвільних документів;

– визначення щорічної потреби України в наркотичних засобах, психотропних речовинах на підставі розрахункової потреби в цих засобах і речовинах для медичних, наукових, промислових та інших цілей;

– застосування заборон та обмежень щодо обігу окремих наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та встановлення квот, у межах яких здійснюються виробництво, виготовлення, зберігання, ввезення на територію України, вивезення з території України наркотичних засобів і психотропних речовин;

– подання в установленому порядку суб'єктами господарювання у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів до спеціально уповноваженого органу у сфері охорони здоров'я звітів про діяльність, пов'язану з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

– подання статистичних даних щодо фактичного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні згідно із законодавством та міжнародними договорами України;

– здійснення контролю за виконанням вимог та умов, передбачених законодавством про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори;

– інформування відповідно до міжнародних договорів України компетентних органів інших держав про вивезення з території України або транзит через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

– відпуск фізичним особам наркотичних засобів, психотропних речовин лише за рецептом лікаря і відповідно до медичних показань;

– встановлення спеціальних вимог щодо зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, охорони складських приміщень та обмеження доступу до цих засобів і речовин та прекурсорів сторонніх осіб;

– створення системи звітної та облікової документації у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

– проведення суб'єктами господарювання у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів інвентаризації наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та реєстрації операцій з ними у процесі діяльності;

– встановлення спеціальних вимог до кваліфікації працівників у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

– встановлення обмежень, пов'язаних з виконанням окремих видів діяльності (робіт, професій, служби) у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

– встановлення спеціальних вимог до перевезення та знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

– надання дозволів на використання обладнання та приміщень, призначених для здійснення діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

– обмеження реклами про наркотичні засоби і психотропні речовини;

– встановлення гранично допустимої кількості наркотичних засобів, психотропних речовин, що містяться в препаратах і рослинах, включених до Переліку;

– обмеження та заборону діяльності суб'єктів господарювання у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у разі її невідповідності вимогам законодавства;

– анулювання ліцензії на здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у разі порушення суб'єктами господарювання ліцензійних умов;

– запровадження відповідальності за порушення законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори.

Діяльність з обігу наркотичних засобів і психотропних речовин на території України дозволяється лише з метою і в порядку, що встановлюються нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України та відповідних центральних органів виконавчої влади.

Діяльність з обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до таблиці I Переліку, на території України забороняється, за винятком діяльності з використання рослин, включених до таблиці I Переліку, з метою і на підставах, передбачених статтями 19 та 20 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», а також діяльності з культивування та використання рослин, включених до списку № 3 таблиці I Переліку, з метою і на підставах, передбачених статтею 15 цього ж Закону [0].

Діяльність з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, та прекурсорів, які містяться в таблиці IV Переліку, здійснюється юридичними особами всіх форм власності за наявності в них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності.

Ліцензія на здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів видається за наявності відповідної матеріально-технічної бази, нормативно-технічної документації, кваліфікованого персоналу, умов для забезпечення обліку та схоронності наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також для забезпечення безпечності такої діяльності.

Таким чином, відмінність легального обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів від нелегального полягає в законності першого і в незаконності другого. Аналізуючи сутність легального обігу, слід виділити його сутнісні ознаки:

– це заснована на законі діяльність, пов'язана з культивуванням рослин, розробленням, виробництвом, виготовленням, переробленням, зберіганням, перевезенням, пересиланням, реалізацією, розподілом, придбанням, використанням, ввезенням на митну територію України і вивезенням з митної території України, знищенням наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів;

– ця заснована на законі діяльність здійснюється щодо наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів, які є предметами легального обігу, тобто дозволені до обігу;

– ця заснована на законі діяльність здійснюється спеціальними суб'єктами обігу, особами, спеціально уповноваженими (допущеними) для її здійснення, відповідно до встановлених правил обігу і під контролем держави.

Усі вищепераховані способи обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів належать до легальних тільки за умови, що кінцевими цілями їх здійснення є: медичні – для лікування хворих, використання наркотичних засобів у ветеринарії, з науковою і навчальною метою, в експертній та оперативно-розшуковій діяльності. При цьому всі види діяльності розглядаються як легальні за умови, якщо вони проводяться в установленому законом порядку. Зокрема всі операції, які здійснені учасниками обігу, базуються на дозвільній основі (ліцензування).

У зв'язку з цим предмети легального обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів також слід відрізнити від об'єктів легального обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Якщо перші є, як правило, готовими формами наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, то другі являють собою засоби, що забезпечують обіг (виготовлення, зберігання, транспортування). Що стосується об'єктів легального обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, то, на наш погляд, під ними слід розуміти приміщення, транспортні засоби, обладнання, що використовуються для виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, реалізації наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які належать юридичним особам – учасникам легального обігу.

Питання, що стосується визначення суб'єктів легального обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, слід розглядати з урахуванням того, що легальний обіг є не тільки об'єктом цивільно-правового, адміністративно-правового регулювання, а й самостійним об'єктом кримінально-правової охорони в частині встановлення кримінальної відповідальності за порушення правил легального обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Відповідно до чинного законодавства в легальному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів беруть участь як державні, так і недержавні підприємства і установи, які мають відповідні ліцензії, що свідчить про відсутність абсолютної монополії держави в даній сфері.

Водночас у коло суб'єктів легального обігу слід включати керівників та працівників юридичних осіб, які відповідають кваліфікаційним вимогам і допущені в установленому порядку до роботи з наркотичними засобами, психотропними речовинами і прекурсорами. Дані особи є спеціальними суб'єктами легального обігу, відповідальними за дотримання спеціальних правил у цій сфері, за порушення яких вони несуть юридичну відповідальність, у тому числі й кримінальну. Осіб, які відповідальні внаслідок покладених на них трудових чи службових обов'язків за дотримання правил легального обігу, слід відрізнити від звичайних громадян, на яких такі трудові чи службові обов'язки не покладені. Винятком є випадки придбання, вживання, зберігання, перевезення громадянами лікарських наркотичних засобів, які придбані на законних підставах, тобто за

рецептами. Наведене свідчить про наявність професійного критерію для фізичних осіб – суб'єктів легального обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Список літератури: 1. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : закон України від 15 лют. 1995 р. № 60/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 60. – 3 наступ. зм. та доповн. **2.** Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України від 6 трав. 2000 р. № 770 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п>. **3.** Єдина конвенція [ООН] О наркотических средствах 1961 года : [с поправками 1972 г.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_177. **4.** Конвенция [ООН] О психотропных веществах : от 21 февр. 1971 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_176. **5.** Про ратифікацію Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : постанова Верховної Ради Української РСР від 25 квіт. 1991 р. № 1000-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 24. – Ст. 277. 3 наст. зм. та доповн.

Надійшла до редколегії 12.06.2012

Осуществлен правовой анализ оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров в Украине. Установлены особенности ограничения гражданского оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров.

This article is the legal analysis of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors in Ukraine. The purpose of the study is to establish features limit civilian traffic in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors.